

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

БІЛОУСОВА РОКСАНА ЗІНОВІЇВНА

УДК 821.161.2'373.46:02"19/20"

**ТЕРМІНИ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВА
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ
(системно-структурна організація)**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Кочан Ірина Миколаївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри українського
прикладного мовознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
Член-кореспондент НАН України
Загнітко Анатолій Панасович,
Донецький національний педагогічний
університет імені Василя Стуса (м. Вінниця),
професор кафедри загального та прикладного
мовознавства і слов'янської філології,
декан філологічного факультету

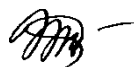
кандидат філологічних наук, доцент
Комова Марія Василівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності

Захист відбудеться «5» травня 2021 року о 14-й годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, філологічний факультет, авд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «3» квітня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

У. Б. Добосевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Бібліотекознавство та бібліографознавство в Україні від початку ХХІ ст. помітно оновлюються й інтенсивно розвиваються, залишаючись водночас важливим елементом української науки. Бібліотекознавство синтезує всі суміжні бібліотекознавчі дисципліни, зокрема і бібліографознавство, а також зберігає традиційні тісні зв'язки із книгознавством, джерелознавством, документознавством, видавничою справою, біографістикою, кодикологією, кодикографією, культурологією, музеєзнавством, педагогікою тощо, а також, відповідно до реалій сучасного інформаційного суспільства, – із соціальними комунікаціями, комп'ютерними технологіями.

Сьогодні одне з важливих завдань для українського бібліотекознавства та бібліографознавства (далі – УББ) – вивчення термінології галузі кінця ХХ – початку ХХІ ст. Це дасть змогу осмислити національну специфіку цієї частини українського термінофонду, виявити основні тенденції та закономірності становлення, засвоїти національну спадщину, сформулювати методологічні засади її унормування на сучасному етапі, враховуючи міжнародний досвід, усвідомити ступінь її відповідності реальним професійним потребам.

Щодо української бібліотеко- та бібліографознавчої термінології (далі – УББТ), то її досліджували в кількох напрямках: дискусійному (базується на дослідженні окремих термінів або тематичних груп термінів), лексикографічному, стандартизаційному та історіографічному. Термінознавчі праці про УББ в усіх трьох напрямках пов'язані з іменами відомих українських учених, як-от: М. Сагарда, Ю. Меженко, М. Ясинський, С. Маслов, М. Сташко, Г. Швецова-Водка, Л. Ільницька, Д. Дубровіна, Г. Солоіденко, О. Онищенко, Н. Стрішенець, Н. Рибчинська, Т. Добко, О. Тур та багато ін. Вони є авторами ґрунтовних праць про функціонування УББТ, які стали вже класичними і на які дотепер опираються термінологи.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Останнє з відомих багатоаспектних досліджень УББТ – дисертація М. Сташко “Формування та розвиток української бібліотечно-бібліографічної термінології” (1999). Монографія Г. Солоіденко “Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку” (2010) присвячена головно українській бібліотечній термінології ХХ ст. на тлі ідеологічних і політичних умов формування української державності. Однак комплексної праці про особливості УББТ кінця ХХ – початку ХХІ ст. наразі немає, що й зумовило нагальну потребу вивчити й описати УББТ, яка функціює в суспільстві та зазнає постійного й потужного інформаційно-технологічного впливу. Відповідно до поступу суспільства, активно оновлюється і його мова, зокрема мова науки, культури, освіти. Варто наголосити, що зараз пріоритетним напрямом є бібліотечно-інформаційна діяльність, скерована на формування документно-інформаційних ресурсів як бази наукових досліджень, а також наукове, аналітичне, бібліографічне опрацювання інформації, створення консолідованих електронних інформаційних ресурсів. Цей напрям суспільної діяльності має істотне соціокультурне значення, є базою інноваційного розвитку і водночас зумовлює нові процеси в УББТ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає науковому напрямку кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка “Українська мова у просторі і часі: лінгводидактичний, прагматичний та культурологічний аспекти” (реєстраційний номер 0118U000618). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 9/11 від 24 листопада 2015 р.).

Мета роботи – комплексне лінгвістичне дослідження української терміносистеми бібліотекознавства та бібліографознавства.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) встановити особливості розвитку терміносистеми УББ упродовж ХХ – початку ХХІ ст.;
- 2) проаналізувати основні типи системних зв'язків у межах УББТ, дослідити їхню специфіку;
- 3) описати основні лексико-семантичні процеси в системі сучасної УББТ й охарактеризувати парадигматичні та синтагматичні зв'язки між ними;
- 4) виявити специфіку словотворення в межах УББТ;
- 5) розглянути структурні моделі, за якими утворено терміни УББТ;
- 6) визначити правописні засади, необхідні для унормування та лексикографічної кодифікації новітніх термінів у системі УББТ.

Об'єкт дослідження – сучасна українська термінологія бібліотекознавства та бібліографознавства.

Предмет дослідження – лексико-семантичні, структурно-словотвірні, граматичні і правописні особливості термінів бібліотекознавства та бібліографознавства.

Джерельною базою дослідження слугували:

- а) сучасні термінологічні словники та довідники УББ: “Російсько-український словник бібліотечно-бібліографічних термінів” (1996), “Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики” (1998), “Словник книгознавчих термінів” (2003), “Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології” (2004), “Короткий словник сучасної бібліотечної термінології” (2007), “Документознавство: словник-довідник термінів і понять” (2011), “Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології” (2012), “Словник основних термінів з бібліотечно-інформаційної діяльності” (2013) та ін.;
- б) галузеві довідкові видання: “Репертуар української книги, 1798–1916” (1995–2005); “Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1798–1916” (1996–2002), “Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України (1798–1923)” (1999–2015), “Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939: бібліографічний покажчик” (2010–2012) та ін.;
- в) спеціальні та загальнономовні словники, енциклопедії;
- г) статті, монографії та дисертації об'єктом дослідження яких була УББТ.

За результатами аналізу джерел сформовано корпус термінів – 2552 одиниці сучасного українського бібліотекознавства та бібліографознавства.

Методи дослідження. Для вирішення задекларованих у дисертації завдань і для комплексного дослідження й опису термінів УББ використано *описовий* (чи *описово-аналітичний*) *метод* і *метод інтерпретації*. За допомогою *методу суцільної вибірки* створено необхідний для дослідження корпус терміноодиниць. *Структурний метод* дав змогу виявити й описати структурні моделі в межах сучасної УББТ. Для встановлення семантики термінів, виокремлення тематичної групи та підгруп використано *метод семантико-синтаксичного моделювання*, *прийом компонентного аналізу*, а *прийом кількісного аналізу* допоміг подати продуктивність словотвірних моделей, а також співвідношення різних типів, структур, груп термінів УББ.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві здійснено комплексне дослідження УББТ кінця ХХ – початку ХХІ ст. із урахуванням мовних і позамовних чинників. Багатий корпус зібраного лексичного матеріалу дав змогу вперше теоретично обґрунтувати засади творення УББТ, проаналізувати причини її стрімкого зростання і занепаду та гальмування розвитку, виявити особливості формування та збагачення термінофонду, семантичної диференціації та специфіки функціонування термінів, інтенсивного поповнення новими термінами та архаїзацією тих одиниць, які ще донедавна були в активному лексиконі.

Наукову новизну отриманих результатів представлено в **положеннях, які подаємо на захист, а саме:**

1. УББТ кінця ХХ – початку ХХІ ст. інтенсивно розвивається, поповнюється новими термінами, що пов'язано насамперед із позамовними чинниками, зокрема із запровадженням інформаційних технологій. Терміносистема бібліотеко- та бібліографознавства поч. ХХІ ст., з одного боку, зберігає тісний зв'язок зі здобутками попередніх поколінь українських термінологів, з іншого – стрімко оновлюється, через що суттєво різниться від УББТ кінця ХХ ст.

2. Сучасна УББТ є важливою частиною термінофонду української мови і становить розгалужену і струнку систему, головним чинником організації якої є гіперо-гіпонімія, реалізована в гіперо-гіпонімічних блоках із паралельними і послідовними структурами. Завдяки розгалуженим парадигматичним та синтагматичним зв'язкам лексико-семантичні процеси (синонімія, антонімія, паронімія, полісемія) в УББТ яскраво виражені.

3. Словотвір сучасної УББТ зазнав суттєвих кількісних і якісних змін щодо аналітичного способу творення. Терміни-словосполучення (дво-, три-, чотири- та багатокомпонентні) побудовані на “рухомих синтаксичних моделях”, завдяки чому точніше, ніж синтетичні терміни, відображають наукові поняття – усталені та нові, помітно менше входять у синонімічні відношення, майже не зазнають впливу омонімії.

4. Терміни-новотвори в УББТ початку ХХІ ст. вимагають належної лінгвістичної оцінки, чітких правописних правил та лексикографічної кодифікації,

що зумовлено діаметрально протилежними процесами в досліджуваній галузевій термінології: а) закріплення давніх українських словотвірних варіантів і вилучення словотвірних типів російської мови; б) засилля словотвірних способів творення складних і складноскорочених слів англійської мови, а також численних абревіатур.

Теоретичне значення дисертації полягає в подальшому розвитку й розширенні теорії українського термінознавства. Виявлені особливості фахової терміносистеми доповнюють знання про лексичну систему загалом (системна організація, структура, склад мовних одиниць), уточнюють деякі поняття термінознавства, поглиблюють відомості про загальні напрями розвитку спеціальної лексики, закономірності її формування та функціонування. Проведений аналіз сучасної УББТ слугуватиме підґрунтям для дослідження українських галузевих термінів ХХІ ст.

Практичне значення результатів дослідження в тому, що їх можна використати у практичних і теоретичних спецкурсах із термінознавства, у курсах лекцій зі словотвору, лексикології та лексикографії. Матеріали будуть корисними для курсу історії української літературної мови, особливо для вивчення розвитку національного термінофонду, а надалі – для вивчення термінотворення відповідно до інформаційно-технічних інновацій.

Особистий внесок дисертанта. Усі результати дисертант отримав самостійно. Наукових праць, які стосуються теми дисертації, написаних у співавторстві, немає.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри українського прикладного мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка. Теоретичні принципи та результати роботи викладено в наукових доповідях, виголошених на таких конференціях, як-от: Międzynarodowa VI interdyscyplinarna konferencja naukowa doktorów i doktorantów “Innovations in Science and Society” (Warszawa, 03.12.2016 r.); Міжнародна наукова конференція “Українська термінологія і сучасність” (Київ, 27–28 квіт. 2017 р.); Всеукраїнська наукова конференція “Іван Ковалик та українське мовознавство: історія, школи, проблеми”, присвяченій 110-ій річниці від дня народження проф. Ковалика (Львів, 26–27 жовт. 2017 р.); Звітна наукова конференція ЛНУ імені Івана Франка за 2018 р. (Львів, 7 лют. 2019 р.); Міжнародній науковій конференції “Українська термінологія і сучасність” (Київ, 16–17 трав. 2019 р.); Звітна наукова конференція ЛНУ імені Івана Франка за 2019 р. (Львів, 7 лют. 2020 р.).

Публікації. Основні положення та практичні результати дисертації висвітлено у 6 статтях, 4 із яких – у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, 1 стаття – у закордонному періодичному виданні (Польща).

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (270 найменувань), 2 додатків. Повний обсяг роботи – 279 сторінок, основний зміст роботи викладено на 187 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і наукову новизну обраної теми, сформульовано мету й основні завдання роботи, окреслено методи дослідження й представлено джерела фактичного матеріалу. Визначено практичне й теоретичне значення одержаних результатів.

Перший розділ “Українське бібліотекознавство та бібліографознавство ХХ – початку ХХІ століть: становлення та еволюція галузей” присвячено історії становлення УББ зазначеного періоду. У першому підрозділі *“Осередки розвитку українського бібліографознавства та бібліотекознавства початку ХХ ст.”* ідеться про три основні тогочасні осередки УББ: 1) Наукове товариство імені Шевченка (Львів); 2) Бібліографічне товариство (Одеса); 3) Всеукраїнську академію наук (Київ).

У пункті 1.1.2.1. *“Бібліотечна комісія при Всеукраїнській академії наук і її роль у становленні українського бібліотекознавства”* і в пункті 1.1.2.2. *“Бібліографічна комісія Всеукраїнській академії наук і її значення у становленні українського бібліографознавства”* детально проаналізовано роботу Бібліотечної (1900) та Бібліографічної (1909) комісій НТШ і Бібліотечної (1929) та Бібліографічної (1926) комісії ВУАН, визначено їхню роль у розвитку та кодифікації УББТ. У пункті 1.1.2.3. *“Репертуар української книги”* і *“Друкований зведений каталог україномовної книги”* розкрито важливість реалізації цих двох проєктів, визначальних для УББ початку ХХІ ст.

У другому підрозділі *“Бібліотечно-інформаційна діяльність початку ХХІ ст.: вимога часу і потреба суспільства”* розглянуто один із пріоритетних напрямів зміцнення науково-технічного потенціалу в Україні – бібліотечно-інформаційну діяльність: 1) формування документно-інформаційних ресурсів як бази наукових досліджень; 2) наукове, аналітичне, бібліографічне опрацювання інформації; 3) створення консолідованих електронних ресурсів і використання всесвітнього потоку інформації. Бібліотеки змінюють пріоритети в підходах до вибору інформаційних джерел, удосконалюють технології акумуляції інформації, надають користувачам доступ до онлайн-ресурсів. Третій підрозділ *“Сучасна українська термінографія українського бібліотекознавства та бібліографознавства”* містить огляд наукових праць, які за тематикою і проблематикою стосуються сучасної УББТ. Упродовж попередніх 25 років написано монографії, дисертації і статті, у яких порушено найважливіші питання становлення УББТ, її уніфікації та унормування, особливості поповнення новою лексикою і часткової архаїзації та ін. (М. Сташко, Г. Швецова-Водка, Л. Ільницька, Н. Рибчинська, Р. Жданова, О. Тур, Т. Добко, Л. Глазунова, М. Геращенко, Л. Добровольська, Н. Вернигора, Т. Вересовська, В. Бондаренко та ін.). Завершальним етапом термінологічних досліджень стала підготовка низки довідкових видань, зокрема енциклопедій і словників (М. Сташко, Г. Швецова-Водка, Н. Стрішенець та ін.).

У четвертому підрозділі *“Теоретико-методологічні засади дослідження термінології українського бібліотекознавства і бібліографознавства”* описано

застосовані методи та прийоми дослідження галузевої термінології, а також подано короткий опис поетапного аналізу сформованого корпусу термінів УББ.

Другий розділ **“Тематична класифікація і лексико-семантичні процеси в системі української термінології бібліотекознавства та бібліографознавства”** складається із шести підрозділів. У першому – **“Тематична класифікація українських бібліотекознавчих та бібліографознавчих термінів”** – ідеться про систему тематичних груп галузевої лексики, що постійно й інтенсивно поповнюється новими термінами і втрату старих чи застарілих слів. Ці процеси пов’язані з позамовними (насамперед технічні інновації) та мовними чинниками розвитку УББТ. Проаналізовані терміни формують 24 тематичні групи, найчисленніші такі: 1) терміни УББ на позначення дій, процесів (370 од.): *індексування, міжнародний книгообмін, пошук інформації, складання бібліографічного опису* та ін.; 2) терміни УББ на позначення різновидів видань (192 од.): *заборонене видання, звукове електронне видання, ізвидання, ілюстраційне видання, масове видання* (усі терміни групи – найменування зі стрижневою лексемою *видання*); 3) терміни УББ на позначення сукупностей, об’єднань (174 од.): *авторитетні дані, архів, банк даних, веб-сайт (сайт), інформаційна база, персональні дані користувача бібліотеки* та ін. (у складі термінів групи стрижневі лексеми *архів, база, банк, дані, збірник, продукція, ресурси*) тощо.

У межах деяких тематичних груп можна виокремити лексико-семантичні підгрупи. Зокрема група термінів на позначення типів бібліографічних посібників і покажчиків (120 одиниць) має підгрупи: а) за суспільним призначенням: *науково-допоміжний бібліографічний посібник* (далі – *б.п.*), *рекомендаційний б.п.*, *професійно-виробничий б.п.* та ін.; б) за особливостями об’єкта обліку: *багатогалузевий б.п.*, *вузькогалузевий б.п.* та ін.; в) за мовою документів: *мономовний б.п.*, *полімовний б.п.* та ін.; г) за часом видання: *поточний б.п.*, *ретроспективний б.п.* та ін.; г) за зовнішньою формою: *аудіальний б.п.*, *друкований б.п.*, *електронний (комп’ютерний) б.п.* та ін.

У другому підрозділі **“Гіперо-гіпонімія в системі українських бібліотекознавчих та бібліографознавчих термінів”** проаналізовано гіперо-гіпонімічні відношення, які є основним чинником структурної організації УББТ. Терміни об’єднані в гіперо-гіпонімічні групи та гіперо-гіпонімічні блоки на основі родо-видових зв’язків, а саме: а) власне семантичні (або імпліцитні): *метод бібліографування* → *анотація, опис, рецензія, огляд, індексування; неперіодичне видання* → *книга, брошура, аркушівка (листівка); періодичне видання* → *бюлетень, збірник, журнал*; б) формально-семантичні (або експліцитні): *гриф* → *гриф затвердження, гриф погодження, гриф секретності*.

Більшість гіперо-гіпонімічних блоків УББТ – відкриті й динамічні об’єднання термінів, оскільки з’являються нові явища та предмети, а відповідно, – і назви для них, як, наприклад, у блоці з гіперонімом *електронне видання*. Термін *електронне видання* ‘електронний документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, має вихідні відомості та призначений для розповсюдження в незмінному вигляді’, що наприкінці ХХ ст. був гіпонімом до гіпероніма *видання* ‘твір (документ), який

пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом'. У зв'язку зі стрімким розвитком ІТ-технологій термін *електронне видання* сам функціонує як гіперонім – у межах гіперо-гіпонімного блоку із такими групами гіпонімів: 1) за наявністю друкованого еквівалента: *електронний аналог друкованого видання; самостійне електронне видання* (далі – *е.в.*); 2) за природою інформації: *текстове (символьне) е.в., образотворче е.в., мультимедійне е.в.*; 3) за призначенням: *офіційне е.в., наукове е.в., науково-популярне е.в., рекламне е.в.* та ін.; 4) за технологією розповсюдження: *локальне е.в., мережеве е.в.*; 5) за взаємодією з користувачем: *детерміноване е.в., недетерміноване (інтерактивне) е.в.*; 6) за періодичністю: *неперіодичне е.в., серіальне е.в., періодичне е.в.*; 7) за структурою: *однотомне е.в., багатотомне е.в., електронна серія.*

Третій підрозділ **“Синонімія в системі українських бібліотекознавчих та бібліографознавчих термінів”** присвячено синонімам (дублетам) у межах УББТ кінця ХХ – початку ХХІ ст. Виокремлено лексичні, словотвірні та синтаксичні (структурні) синоніми з такою особливістю: перехід терміназви з активного фонду до пасивного, що пов'язано насамперед із технічним оснащенням роботи бібліотек та інформаційними технологіями у сфері УББ. Архаїзація стосується: а) частини синонімного ряду: вийшли з ужитку терміни *машинозчитувальний документ* і *машиночитний документ*, у вжитку залишився термін *електронний документ* та ін.; б) усього синонімного ряду або синонімною пари, як-от: вийшли з ужитку пари *апарат для читання мікрокопій* і *мікропроекційний апарат*; *просвітна перфокарта* і *суперпозиційна перфокарта* та ін. Водночас відбувається активна неологізація (за умов незавершеної стандартизації), до прикладу, синоніми на позначення процесу розділеної в часі та просторі взаємодії із користувачем: *дистантне обслуговування, віртуальне (електронне) обслуговування, онлайнове обслуговування, дистанційне обслуговування.*

Синоніми в УББТ об'єднуються в пари та ряди з різною кількістю синонімів-компонентів: 1) два компоненти: *інтернет-орієнтована довідка – вебліографічна довідка*; 2) три компоненти: *діалогова інформаційно-пошукова система* (далі – *і.-п.с.*) – *інтерактивна і.-п.с. – онлайнвова і.-п.с.*; 3) чотири компоненти: *віртуальна бібліотека* (далі – *б.*) – *мережева б. – електронна б. – онлайнвова б.*; 4) шість компонентів: *споживач інформації – споживач – одержувач інформації – реципієнт – користувач інформаційної системи – абонент бібліотеки* та ін.

За структурою синоніми-дублети УББТ поєднуються в такий спосіб: а) однокомпонентні терміни: *передмова – вступ*; б) однокомпонентний термін – юкстапозит (із другою частиною композитом): *правдник – оригінал – документ-першоджерело*; в) словосполучення – юкстапозит: *багатомовний словник – словник-поліглот*; г) композит – композит: *буктрейлер – книготрейлер*; г) однокомпонентний термін – словосполучення: *букдизайн – дизайн у книзі, художнє конструювання книги*; д) однокомпонентний термін – композит – словосполучення: *інформатика – інформацієзнавство – інформаційна наука*; е) терміни-словосполучення: *віртуальна довідка – цифрова довідка – електронна довідка – довідка в реальному часі* та ін.

Четвертий підрозділ **“Антонімія в системі українських бібліотекознавчих та бібліографознавчих термінів”** містить аналіз антонімних пар за: 1) планом вираження: синтетичні (*оригінал – копія*) й аналітичні антоніми (*традиційна довідка – інтернет-орієнтована довідка; електронний покажчик – нонелектронний покажчик*); 2) поняттєво-семантичними зв'язками: а) контрарні: *разовий інформаційний запит – [повторний інформаційний запит] – постійний інформаційний запит*; б) контрадикторні: *попереднє ознайомлення – остаточне ознайомлення*; в) комплементарні: *електронна періодика – друкована періодика*; г) векторні: *початкові покликання – прикінцеві покликання*; 3) обсягом протиставлюваної семантики: а) повні (*локальна бібліотечна мережа – глобальна бібліотечна мережа*); б) часткові (неповні) (*чисті аркуші – зброшуровані аркуші*).

У п'ятому підрозділі **“Паронімія в системі українських бібліотекознавчих та бібліографознавчих термінів”** уперше запропоновано аналіз паронімів в УББТ. Паронімія зумовлена такими чинниками: 1) частковий збіг у звучанні (*текстовий – тестовий*); 2) семантична трансформація значень словотвірних синонімів (*шифрований – шифрувальний*); 3) категорійна полісемія (*показник – покажчик*); 4) утворення похідних від різних термінів зі спільними коренями і різними афіксами (*вибірний – вибірковий*). Виявлену паронімію покласифіковано за ознаками: 1) звукове зближення морфемного складу: а) максимальне (*дезінсекція – дезинфекція*); б) мінімальне: *антикварна книга – антична книга*; 2) належність до певної терміносистеми: а) зовнішньосистемна: *гармонізований (гармонізовані стандарти) – гармонійний (муз.)*; б) внутрішньосистемна: *каталогізація – каталогізування*; 3) частиномовна належність: а) іменникова (*архівознавство – архівістика*); б) прикметникова (*надзаголовкові дані – надзаголовні дані*); в) дієслівна (*ознайомити – познайомити*); 4) засіб розрізнення: а) фонемна (*грант – гранд*); б) морфемна (*особистий – особовий*); 5) наявність спільного кореня: а) однокореневі (*друкарський – друкований*); б) різнокореневі (*опис – опус*); б) структура: а) прості (*книгар – книжник*); б) складені (*мережеве електронне видання – мережне е.в.*); в) складно-складені (однією із частин яких є композити) (*краєзнавчий бібліографічний посібник – країнознавчий б.п.*); г) складні (композитні) (*книговидання – книговидача*).

У шостому підрозділі **“Полісемія в системі українських бібліотекознавчих та бібліографознавчих термінів”** подано характеристику багатозначних термінів УББ. Виокремлено зовнішньосистемну та внутрішньосистемну (або внутрішньогалузеву) полісемію. Зовнішньосистемна полісемія в УББТ зумовлена схожістю процесів та явищ у різних галузях діяльності людини й полягає у використанні термінів, які функціонують одночасно у: а) ще одній або й у кількох терміносистемах і б) або/чи також і в загальноповживаній лексиці; наприклад: *індекс* 1) в УББ – це класифікаційні індекси УДК і ББК; 2) у математиці – це числовий або літерний покажчик, що найчастіше пишемо внизу літери або цифри математичного виразу; 3) в економіці – це цифровий показник, який у процентах виражає послідовні зміни економічного явища та ін. Внутрішньосистемна полісемія характерна для термінів тільки однієї терміносистеми: *каталог* 1) ‘нормативне виробничо-практичне, довідкове, рекламне видання переліку речей і послуг’

(видавничий, музейний, номенклатурний тощо), 2) ‘систематичний звід, перелік об’єктів, який дає змогу віднайти кожен об’єкт і певну позначку відповідно до прийнятих правил укладання’, 3) ‘множина каталогових записів документів фонду, упорядкованих відповідно до правил з метою наступного пошуку’ та ін.

Третій розділ “**Структурно-словотвірна характеристика української термінології бібліотекознавства і бібліографознавства початку ХХІ ст. та засади її унормування**” складається із п’яти підрозділів. У першому підрозділі “**Характеристика термінів українського бібліотекознавства та бібліографознавства за частиномовною належністю**” подано детальну характеристику УББТ за частиномовною належністю (іменникові, дієслівні, прикметникові).

У другому підрозділі “**Морфологічні способи творення термінів українського бібліотекознавства та бібліографознавства**” детально проаналізовано терміни-композиції (пункт 3.2.1.), терміни-юкстапозити (пункт 3.2.2.), терміни-аббревіатури (пункт 3.2.3.).

Морфологічний спосіб творення в сучасній УББТ представлений усіма видами, а найпродуктивнішими із-поміж них і надалі залишаються суфіксація та префіксація (не вдалося виявити новітніх термінів УББТ, утворених префіксально-суфіксальним способом).

Терміни-композиції утворені переважно від словосполучень: дієслово + іменник (*книгопис, книгозбірня, книгознавство, книголюб, країнознавчий, справочинство* та ін.); числівник + іменник (*однотомний, багатотомний, багатоекземплярний, багатогалузевий, першоджерело* та ін.); іменник + іменник (*книгозабезпечення, книгосховище, фондосховище* та ін.) прикметник + іменник (*високоякісний, низькопробний, вузькогалузевий* та ін.).

Менш продуктивним (порівняно з композиціями) є словоскладання, тобто юкстапозиція. Однак у сучасній УББТ помітна його активізація завдяки потребі назвати нові поняття. З одного боку, високу частотність використання зберігають традиційні терміни-юкстапозити: другий компонент цих термінів слугує конкретизатором (*бібліотекар-лектор, бібліотека-фондоутримувач, документ-оригінал, словник-енциклопедія* та ін.). З іншого – набувають високої частотності новітні юкстапозити (*інтернет-видання, інтернет-документація, інтернет-демонстрація, інтернет-присутність, інтернет-ресурси, інтернет-сторінка* та ін.), у яких компонент *інтернет-* – залежне слово (конкретизатор), що вказує на зв’язок із всесвітньою мережею.

Абревіатури УББТ належать до таких типів: 1) ініціальна абревіатура: а) буквена: *ОБС* (онлайнний бібліотечний сервіс); б) звукова: *АСОД* (аналітико-синтетичне опрацювання документів), *ДУСД* (державна уніфікована система документації) та ін.; в) текстове скорочення: *БД* (база даних), *БР* (бібліографічна робота), *ІЗ* (інформаційний запит); г) термінологічна абревіатура: *ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського* (Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського) та ін.; 2) комбінована (або частково скорочена) абревіатура: *спецфонд* (спеціальний фонд), *техжурнал* (технічний журнал). Очевидним є не тільки постійне оновлення групи абревіатур в УББТ, а й архаїзація: *ЕОМ*

(електронно-обчислювальна машина), *ГМД* (гнучкий магнітний диск), *МД* (магнітний диск), *ТМД* (твердий магнітний диск), *ІІМ* (інформаційно-пошукова мова) та ін.

У сучасній УББТ високу продуктивність мають аббревіатури-кальки, тобто міжнародні аббревіатури, зміст яких у мові-реципієнті не перекладають, а саму аббревіатуру використовують мовою оригіналу, на письмі передаючи а) латиницею (*CDNL* – Conference on Directors of National Libraries, Конференція директорів національних бібліотек; *CENL* – Conference of European National Librarians, Конференція директорів європейських національних бібліотек; *ISBN* – International Standard Book Number; міжнародний стандартний номер книги та ін.); б) рідше – кирилицею: *ІСО* (ISO – International Organization for Standardization, Міжнародна організація зі стандартизації), *ЮНЕСКО* (UNESCO – United Nations Educational, Science, Cultural Organisation; Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури) та ін. Аббревіатури (як питомі, так і іншомовні) доводять, що сучасна УББТ, з одного боку, надійно розвивається за власними мовними законами, з іншого – входить до міжнародної термінології бібліотекознавства та бібліографознавства.

У третьому підрозділі **“Неморфологічний спосіб творення термінів в українському бібліотекознавстві та бібліографознавстві”** детально проаналізовано розширення функційних можливостей терміна, зокрема під час його переходу з однієї терміносистеми до іншої (ретермінізація, або транстермінізація). Термінолог Я. Житін виокремлює два різновиди міжгалузевих термінів: *метатерміни* (або загальнонаукові терміни), які використовують фахівці майже всіх галузей, і *транстерміни*, тобто багатозначні слова, що з огляду на їх спроможність називати декілька наукових понять одночасно функціують у різних терміносистемах. Система термінів сучасної УББТ має у своєму складі найбільше транстермінів (функціують в УББ і в літературознавстві, психології, медицині та ін.). Значної активності в УББТ набувають метатерміни, які закріпилися під впливом позамовних чинників (насамперед терміни галузі інформаційних технологій): *інтранет*, *інтернет*, *нетикет* (пор. укр. відповідник *правила поведінки в мережі*) → *бібліотечний нетикет* ‘правила та культура поведінки і спілкування в бібліотечній мережі’, *бібліотечна нетикет-грамотність* ‘тс.’; *блог* → *бібліотечний блог* (або *бібліоблог*) ‘блог, який ведуть бібліотекарі з метою представити бібліотеку та автора в мережі’; *подкаст* → *бібліотечний подкастинг* ‘процес створення та поширення в інтернеті звуко- та відеороликів про бібліотеку’; *бібліотечний подкастер* ‘бібліотекар, який займається подкастингом’; *бібліотечний подкаст* ‘звуко- та відеофайл про бібліотеку, що розповсюджується безкоштовно через інтернет для масового прослуховування чи перегляду’ та ін.

Четвертий підрозділ **“Аналітичний спосіб як основне джерело поповнення української бібліотекознавчої та бібліографознавчої термінології”**, у якому представлено найпродуктивніший спосіб творення термінів УББ, складається із пунктів: 3.4.1. “Двокомпонентні терміни”, 3.4.2. “Трикомпонентні терміни”, 3.4.3. “Чотирикомпонентні терміни”, 3.4.4. “Багатокомпонентні терміни” – відповідно до поділу словосполучень на дво-, три-, чотири- та багатокомпонентні

(складаються з п'яти і більше компонентів). Із-поміж 2552 термінів виявлено 1545 словосполучень, які є здебільшого двокомпонентними, утвореними за такими моделями: **Adj+N** (*багатопрофільна бібліотека*); **N+N** (*комп'ютеризація бібліотеки*). Двокомпонентні назви, хоч і найпродуктивніші серед аналітичних УББТ, проте не дають необхідної повної характеристики поняття, тому вимагають додаткового уточнювального компонента, переважно ще одного прикметника. Так виникають трикомпонентні терміни (301 одиниця) за такими моделями: **Adj+N+N** (*бібліографічне оброблення документів, віртуальне середовище бібліотеки*); **N+ Adj+ N** (*мікроклімат бібліотечного приміщення, область бібліографічного опису*); **Adj+ Adj+N** (*безперервна інформаційно-бібліотечна освіта, бібліотечні інформаційні технології*); **N+N+N** (*джерело фінансування бібліотеки, задоволення потреб користувачів*).

Чотирикомпонентні терміни (105 одиниць) побудовані за моделями: **Adj + Adj+ Adj+ N** (*автоматизована бібліотечна інформаційна система*); **Adj+ N+ Adj+ N** (*видавнича діяльність наукової бібліотеки*); **N+ N+ Adj+N** (*режим зберігання бібліотечних фондів*); **Adj + N + N + N** (*віртуальний користувач відділу рукописів*); **N + N + N + N** (*акт звіряння наявності фондів*); **N+ Adj+ Adj+ N** (*мережа європейських бібліотечних організацій*); **Adj+ Adj+ N+ N** (*електронні інформаційні ресурси бібліотек*); **N+ Adj+ N+ N** (*задоволення інформаційних запитів користувачів*).

Багатокомпонентні терміни виникають через неспроможність їх заміни коротшими назвами, а також у зв'язку із задоволенням потреб користувачів. В УББТ виявлено 40 таких одиниць, які а) утворені із дво- і трикомпонентних словосполучень; б) складені здебільшого із 5–7 компонентів; в) побудовані за 23 моделями: **Adj+ N+ Adj+ N+ N** (*наукова концепція фондової роботи бібліотеки*); **Adj+ N+ N+ Adj+ N** (*іміждевий принцип створення бібліотечного порталу*); **N+ N+ Adj+ Adj+ N** (*принципи просування бібліотечного інтернетного сервісу*); **N+ N+ N+ N+ N** (*принцип об'єктивності експертизи цінності оригіналу*); **Adj+ N+ N+ N+ N** (*наукова концепція комплектування фондів бібліотек*); **Adj+ N+ Adj+ Adj+ N** (*Державний реєстр національного культурного надбання*); **N+ N+ Adj+ N+ N** (*засади діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек*); **N+ Adj+ N+ Adj+ N** (*передача електронних копій тиражованих видань*); **Adj+ Adj+ Adj+ Adj+ N** (*комплексні бібліотечні юридичні інформаційні ресурси*); **Adj+ Adj+ N+ Adj+ Adj+ N** (*відкритий електронний архів неопублікованих бібліографічних посібників*) та ін.

Аналітичний спосіб творення термінів УББ є найбільш продуктивним, що зумовлено і лексичною природою терміна, і його призначенням. Терміни-словосполучення в сучасній УББТ точно вказують на належність назви до певного класифікаційного ряду, побудованого на гіперо-гіпонімному зв'язку понять, надійно закріплені в мовленні, легко відтворювані та “впізнавані”.

У п'ятому підрозділі *“Кодифікація в системі сучасної української бібліотекознавчої та бібліографознавчої термінології”* йдеться про два питання: 1) унормування УББТ і 2) словотвір УББТ і правописні засади. Це відповідно відображено в пункті 3.5.1. *“До питання унормування української бібліотекознавчої*

та бібліографознавчої термінології” та пункті 3.5.2. “Словотвір у системі сучасної української бібліотекознавчої та бібліографознавчої термінології і правописні засади”.

Процеси освоєння новотворів в УББ не мають належної лінгвістичної оцінки, об’єктивного вивчення і фахових рекомендацій уживання. З’являються нові складні одиниці (безпосередні запозичення), утворені за моделлю **N + N**, де перший іменник має атрибутивне значення. У такий спосіб на український ґрунт перенесено словотвірну модель англійської мови, а саме: а) *бізнес-видання, бізнес-кореспонденція* та ін.; б) *піар-публікація, піар-кампанія* та ін.; в) *інтернет-сторінка, інтернет-видання, інтернет-часопис, інтернет-довідник, інтернет-версія, інтернет-послуга, інтернет-зв’язок, інтернет-навчання* та ін.; г) *медіа-тека, медіа-текст, медіа-підтримка, медіа-програма* та ін. Чимало таких іменників зафіксовано у словниках, хоча вони деформують системно зумовлену граматичну норму української літературної мови виражати атрибутивність за допомогою прикметника та обмежують відіменникове творення прикметників, що дає підстави констатувати їхній деструктивний вплив на український прикметниковий словотвір. Замість означальних іменникових компонентів *піар-, інтернет-, медіа-* потрібно вживати спільнокореневі з ними прикметники *піарівський, піарний, інтернетний, інтернетовий, інтернетівський*.

Отже, важливо обміркувати рекомендацію: а) тільки одного варіанта прикметника (хоча для термінів інших галузей запропоновано прикметники-синоніми): *бізнесові (комерційні) новини, бізнесова (комерційна, вигідна, прибуткова) справа, бізнесові (вигідні) контакти* тощо) або аббревіатуру ЗМІ (*медійне життя (життя ЗМІ), медійна програма (програма ЗМІ), медійний стиль (стиль ЗМІ)* тощо); б) двох варіантів прикметника (*піарівський* і *піарний*), проте рекомендовані складені терміни мають один варіант прикметника *піарівський*; в) трьох варіантів прикметника (*інтернетний, інтернетівський, інтернетовий*), проте трапляється непослідовність: здебільшого з двома першими (*інтернетний, інтернетівський*) або тільки з одним (*інтернетний*) варіантом, жодного разу не запропоновано варіанта *інтернетовий*.

Зі словотвірною та правописною нормами конфліктує чимало лексичних запозичень із англійської мови, які безпідставно освоєні українською мовною практикою як складні іменники, що їх пишуть через дефіс, хоча вони не є в українській мові юкстапозитами, утвореними з двох іменників без сполучникового голосного: *веб-портал, веб-сайт, веб-сторінка, он-лайн* та ін.

Порушено норму оформлення нових змішаних аббревіатур, перша частина яких – скорочена прикметникова основа (*поп-* від *популярний, еліт-* від *елітний, економ-* від *економний* та ін.) чи синонімні певній прикметниковій основі (*арт-* і *мистецький*), а друга частина слова – повна форма іменника; такі утворення пишуть через дефіс помилково. За правописними засадами сучасної української мови усі складноскорочені слова треба писати разом.

Взаємодія варіантних словотворчих засобів є одним із яскравих прикладів неунормованої УББТ. Увагу привертають варіантні словотворчі суфікси в іменниках на означення особи за видом діяльності (*натирач* і *натуральник*), і особливо в прикметниках, тобто взаємодія словотвірних типів відносних спільнокореневих

прикметників, утворених від новітніх іменникових запозичень за допомогою словотворчих суфіксів **-ов-** та **-н-**: *інтернетовий – інтернетний, дайджестовий – дайджестний* та ін. Помітна тенденція, коли до вжитку намагаються повернути прикметники на **-овий**, які були активними в українському мовленні у 1930-х рр. (*гранітовий і гранітний, парадний і парадовий, оперний та оперовий*). Відтак, активізувався слововжиток форм *інтернетовий, топовий, онлайнний, компютеровий* та ін. Актуалізація таких прикметників зумовлена до певної міри практикою західної діаспори.

Отже, мовна практика свідчить про неоднорідні, часто діаметрально протилежні процеси в термінології: 1) зміцнення власне українських словотвірних варіантів, вилучення словотвірних типів російської мови (на кшталт *обробка документа, видача книжки, діючий закон, існуючі правила* та ін.) і збереження національної ідентичності словотворення; варто, однак, наголосити на випадках використання недолугих термінів, хоч і були намагання утворити їх за власне українськими мовними моделями, наприклад: *володілець бази персональних даних*, але в тому ж словнику виявлено *власник інформаційної продукції* ‘фізична чи юридична особа, якій належить право власності на інформаційну продукцію’ та *власник інформації* ‘фізична або юридична особа, якій належить право власності на інформацію’; 2) під глобалізаційними впливами (насамперед це стосується лексичних запозичень) помітне засилля словотвірних зразків творення складних і складноскорочених слів англійської мови, а також численних аббревіатур.

ВИСНОВКИ

Українська термінологія бібліотекознавства та бібліографознавства кінця ХХ – початку ХХІ ст. інтенсивно розвивається, поповнюється новими термінами, що зумовлено насамперед позамовними чинниками. Бібліотечна справа є частиною складної соціальної системи, що відтворює “в мініатюрі” основні аспекти своєї метасистеми (тобто суспільства): ідеологічні, економічні, культурні, освітні, педагогічні тощо. Ця обставина формує дві основні особливості сучасного бібліотеко- та бібліографознавства: їх міждисциплінарність, важливе місце в системі наук і взаємодію із широким колом дисциплін. Завдяки цьому УББТ постійно розвивається та зазнає новітніх інтерпретацій, зберігаючи, однак, зв’язок зі здобутками українських термінотворців.

1. Повноцінний розвиток системи УББТ упродовж ХХ – початку ХХІ ст. став можливим завдяки науковцям трьох основних осередків – Львова, Одеси та Києва. Бібліографічна комісія УАН (1923) спільно з відповідною комісією НТШ заклали основи сучасної УББТ. Із проголошенням УНР уперше постало питання про створення державної бібліографії, про заснування національної бібліотеки Української держави, вишкіл фахових бібліографів-практиків і наукових кадрів. Це був перший – надзвичайно плідний – етап діяльності в галузі УББ при ВУАН. Згодом від 1991 року розпочалося формування національного УББ, яке впевнено перейшло до інформаційно-технологічного періоду та інновацій, що безпосередньо вплинуло на галузеву термінологію.

2. УББТ початку ХХІ ст. є важливою частиною термінофонду української мови і становить розгалужену систему найменувань (зібрано корпус із 2552 одиниць), об'єднаних у тематичні групи лексики (24), для якої характерні на сучасному етапі два повноцінні процеси: 1) постійне й інтенсивне поповнення новими термінами УББ і 2) втрату старих чи застарілих термінів. Ці кардинально протилежні і водночас взаємозумовлені явища пов'язані з позамовними (насамперед технічні інновації) та мовними процесами розвитку системи УББТ.

Гіперо-гіпонімні відношення є основним чинником структурної організації УББТ. Терміни об'єднані в гіперо-гіпонімні групи та гіперо-гіпонімні блоки на основі родо-видових зв'язків, які відображають ієрархічність і взаємозумовленість понять УББ. Найчастіше в УББТ виявлено т.зв. “неправильні” гіперо-гіпонімні групи, до складу яких входять три і більше гіпонімів. Про це свідчить багатоаспектність УББ, складність і розгалуженість поняттєвого апарату, що відображено в термінології. Гіперо-гіпонімні структури розгортаються у вертикалі (семантичне підпорядкування) і в горизонталі (семантична рівноправність). Відповідно до цього, можна констатувати особливо широке представлення в УББТ гіперо-гіпонімних блоків з паралельними і послідовними структурами залежно від ознак (параметрів), які конкретизують родові найменування; у паралельних структурах одному гіперонімові підпорядковано кілька гіпонімних груп, виокремлених за різними ознаками. Саме такі гіперо-гіпонімні блоки якнайкраще відтворюють організацію УББТ і визначають місце кожного терміна в ній, репрезентують ступінь складності вивчення УБТ як системи: що більше сфера УББ розвивається і що більше стає складною система УББТ, то більше в ній рівнів членування. Родо-видові зв'язки УББТ складні і багатопланові, про що свідчать поширені випадки (76%), коли гіпонім є гіперонімом щодо інших термінів гіпонімів унаслідок розвитку синтагмозначень.

3. Завдяки розгалуженим парадигматичним та синтагматичним зв'язкам між термінами УББТ лексико-семантичні процеси в цій системі яскраво виражені, а саме: синонімія, антонімія, паронімія, полісемія.

Корпус термінологічних синонімів (дублетів) у межах УББТ першої чверті ХХІ ст. дає змогу, з одного боку, можливість констатувати збереження основних синонімних груп, з іншого – якісні та кількісні зміни.

В антонімні пари в УББТ об'єднані терміни, яким притаманні такі ознаки: а) однорідні ознаки; б) несумісні ознаки; в) дихотомія спільної родової ознаки. Наприклад, терміни *традиційне ДБО* та *електронне ДБО* є видовими назвами одного родового поняття (*ДБО* – довідково-бібліографічне обслуговування) і водночас вказують на його протилежні ознаки за джерелом інформації (*традиційне ДБО* – за картковими каталогами і картотеками, друкованими бібліографічними посібниками тощо; *електронне ДБО* – за цифровими каталогами і базами даних), при цьому родовій ознаці властива дихотомія.

Пропоноване дослідження є першою спробою в українському мовознавстві комплексного опису паронімів в УББТ. Пароніми наближаються до омонімії, проте, на відміну від омонімів, вони є одночасно або синонімами, або спільнокореновими словами. Система УББТ має численні пари і ряди (три і більше слів) паронімів.

Паронімія в УББТ найчастіше зумовлена: 1) випадковим збігом у звучанні: *текстовий – тестовий*; 2) семантичною трансформацією значень слівотвірних синонімів: *шифрований – шифрувальний*; 3) необхідністю розмежовувати терміни різних категорій (*показник – показчик*); 4) утворенням похідних від термінів зі спільними коренями і різними афіксами (*вибірний – вибірковий*) та ін.

Полісемія в УББТ реалізується насамперед завдяки метафоричному переосмисленню загальноживаної лексики. У складі УББТ найбільша за обсягом група метафор – це т. зв. побутові метафори (*манжет книжки, кишеня книжки, кишенька книжки, корінець книжки, корінець блока, поля сторінки* та ін.). Виявлено й таку особливість: загальноживане слово в УББТ набуло багатозначності саме в цій галузі (*зошит, користувач*). Відповідно до сучасних класифікацій, у системі УББТ можемо виокремити зовнішньосистемну та внутрішньосистемну (або внутрішньогалузеву) полісемію.

4. За структурою терміни УББ поділяють на а) прості афіксальні слова, б) складні слова (композиції, юкстапозиції, аббревіатури) та в) терміни-словосполучення.

Основні способи творення слів в УББТ – це, зокрема такі: а) морфологічні (афіксація, основоскладання, словоскладання, аббревіація); б) неморфологічні (насамперед лексико-семантичний). Морфологічний спосіб термінотворення в сучасній УББТ представлений усіма типами афіксального способу, а найпродуктивнішими із-поміж них залишаються суфіксація та префіксація.

Композиції в сучасній УББТ здебільшого мотивовані двочленими термінами, тому більшість має двокореневу структуру: *клинотис, книгозбірня, книгознавство, однотомик, багатоекземплярність, фондосховище* та ін.

Менш продуктивним (порівняно з композиціями) є словоскладання, тобто юкстапозиція. Однак в УББТ помітна активізація цього способу завдяки позамовним чинникам – упровадженню високотехнологічних засобів зв'язку та інтернету. Високу частотність зберігають юкстапозиції з багаторічною історією їх використання в УББТ (*бібліотекар-лектор, бібліотекар-екскурсовод, бібліограф-термінолог* та ін.; *бібліотека-автомобіль, бібліотека-депозитарій, бібліотека-клуб, бібліотека-музей, бібліотека-пересувка, бібліотека-фондоутримувач* та ін.), але набувають високої частотності юкстапозиції, які не так давно закріпилися в УББТ: *виставка-інсталяція, бібліотека-медіатека, бібліотекар-провайдер, бібліотекар-менеджер* та ін.

Абревіатури складають численну групу в УББТ, яка постійно поповнюється. Характерною особливістю слів-аббревіатур є їхнє повноцінне функціонування разом із повними термінами: *АК і алфавітний каталог, ІТ бібліотечної сфери* та *інформаційні технології бібліотечної сфери, УБЕ і “Українська бібліотечна енциклопедія”* та ін. Очевидним є не тільки оновлення групи аббревіатур, а й поступова їх архаїзація: *ЕОМ* (електронно-обчислювальна машина), *ГМД* (гнучкий магнітний диск), *ТМД* (твердий магнітний диск) та ін.

В УББТ високу продуктивність мають аббревіатури-кальки, зміст яких у мові-реципієнті не перекладають, а саму аббревіатуру використовують мовою оригіналу, передаючи: а) латиницею (*ISDS, ISSN, WDL* та ін.); б) рідше – кирилицею: *ІСО* (ІСО, Міжнародна організація зі стандартизації), *ЮНЕСКО* (UNESCO, Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури) та ін.

Із двох різновидів неморфологічного способу творення термінів (лексико-семантичний і морфолого-синтаксичний) в УББТ початку ХХІ ст. активізувався саме лексико-семантичний спосіб, тобто семантична деривація. Помітним є розширення функційних можливостей терміна, його перехід з однієї терміносистеми в іншу (ретермінізація, або транстермінізація), звідси два різновиди міжгалузевих термінів – *метатерміни* і *транстерміни*. Система термінів сучасної УББТ має у своєму складі найбільше транстермінів, які функціують в УББТ і водночас у літературознавстві, психології, медицині та ін. Досі, однак, не було досліджень *метатермінів* в УББТ. Ідеться насамперед про терміни з галузі інформаційних технологій: *інтернет, нетикет, депозитарій, соціальні мережі, блог, пост, блогер, подкаст* та ін. Вивчення метатермінів в УББТ порушує питання співвідношення національного чи інтернаціонального, яке набуває ще більшої гостроти: активізація власних мовних ресурсів і водночас планомірне взорування на міжнародну практику. Використання чужих термінів для фахової комунікації має бути регламентованим, адже надмірні запозичення перевантажують лексикон мови-реципієнта й ускладнюють сприймання інформації.

5. Щодо структури термінів у сучасній УББТ, то аналітичні терміни (або складені номінації, терміни-словосполучення) є найпоширенішими. Саме аналітичний спосіб термінотворення розв'язує проблему нагальної конкретизації нових понять; такі терміни побудовані на “рухомих синтаксичних моделях”, завдяки чому точніше, ніж синтетичні, відображають наукові поняття, менше входять у синонімічні відношення, майже не зазнають впливу омонімії. Терміни-словосполучення УББТ поділяють на дво-, три-, чотири- та багатокомпонентні (останні складаються з п'яти і більше компонентів). Аналіз УББТ дав змогу дійти висновку, що серед 2552 термінів УББТ – 1545 термінів-словосполучень, які є здебільшого двокомпонентними (1099), 72 % із них побудовані за моделями узгодження їхніх компонентів (*база даних, віддалений читач, електронна бібліотека* та ін.) та керування (*історіографія бібліографознавства, моніторинг фондів* та ін.). Двокомпонентні найменування, проте, теж не дають повної характеристики поняття, а тому вимагають додаткового уточнювального компонента: термін *база даних (далі – б.д.)* утворює видові терміни *бібліографічна б.д., фактографічна б.д., реферативна б.д., наукометрична б.д.* та ін., які є трикомпонентними термінами (301 одиниця). Чотирикомпонентні терміни формують групу зі 105 одиниць: *автоматизована бібліотечна інформаційна система, багатоаспектний оперативний інформаційний пошук, державна цільова бібліотечна програма* та ін. Багатокомпонентні терміни мають п'ять і більше компонентів. Причина появи таких назв у галузевих термінологіях, з одного боку, у неможливості їх заміни коротшими конструкціями, з іншого – саме така багатокомпонентність сполуки і задовольняє потреби користувачів. В УББТ виявлено 40 одиниць, які утворені із дво- і трикомпонентних словосполучень за 23 моделями. Кількість моделей багатокомпонентних термінів завжди буде умовною, оскільки такі назви можуть мати ситуативний характер, окрім цього, з постійним додаванням чи відніманням компонентів, як, до прикладу, у випадку появи особливо об'ємних термінів із 10 повнозначних слів.

6. Освоєння термінів-новотворів не має належної критичної лінгвістичної оцінки, об'єктивного вивчення, фахових рекомендацій про доцільності їх уживання. Чимало новітніх термінів уже зафіксовано в словниках, до прикладу, такі, які деформують граматичну норму літературної мови виражати атрибутивність за допомогою прикметника та обмежують відіменникове творення прикметників, що дає підстави констатувати їхній деструктивний вплив на український прикметниковий словотвір. Замість означальних іменникових компонентів *піар-*, *інтернет-*, *медіа-* потрібно вживати спільнокореневі з ними прикметники *піарівський*, *піарний*, *інтернетний*, *інтернетовий*, *інтернетівський* (у мовній практиці ще не простежено чіткості).

У термінології УББ виявлено діаметрально протилежні процеси: 1) зміцнення власне українських словотвірних варіантів і вилучення словотвірних російських типів на кшталт *обробка документа*, *видача книжки*, *діючий закон*, *існуючі правила* та ін.; 2) засилля складних та складноскорочених слів англійської мови, а також численних абревіатур. Отже, новітні процеси термінотворення потребують чіткого правописного регламенту.

Перспектива дослідження полягає в застосуванні виробленої методики вивчення структурної організації галузевої термінології та лексико-семантичних процесів у її межах на матеріалі термінології українського бібліотеко- та бібліографознавства, щоб відтворити розвиток та унормувати український термінофонд загалом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Білоусова Р. З. Терміни з компонентом *бібліо-* в галузевій терміносистемі бібліографознавства. *Термінологічний вісник*: зб. наук. праць / відп. ред. Л. В. Туровська. Київ: Ін-т укр. мови НАНУ, 2017. Вип. 4. С. 54–63.

2. Білоусова Р. З. Бібліотекознавчі терміни з компонентом *бібліо-*. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. Вип. 64. С. 344–351.

3. Білоусова Р. З. Іншомовні запозичення у терміносистемі бібліотекознавства і бібліографознавства. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. Вип. 68. С. 48–57.

4. Білоусова Р. З. Системна класифікація бібліотечно-бібліографічних термінів. *Термінологічний вісник*: зб. наук. праць / відп. ред. Л. В. Туровська. Київ: Ін-т укр. мови НАНУ, 2019. Вип. 5. С. 148–154.

Статті в іноземних виданнях

5. Білоусова Р. Особливості запозичень у термінолексичній бібліотекознавства і бібліографознавства. *Spheres of culture / Branch of Ukr. Studies of Maria Curie-Skłodowska Univ. in Lublin*. 2018. Vol. XVII. С. 257–264.

Додаткові публікації

6. Білоусова Р. Бібліотечно-бібліографічні терміни з компонентом *показчик* у сучасній українській мові. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Серія “Проблеми української термінології”. 2017. № 869. С. 93–97.

АНОТАЦІЯ

Білоусова Р. З. Терміни бібліотекознавства та бібліографознавства в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття (системно-структурна організація). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню термінології українського бібліотеко- та бібліографознавства за попередні 25 років, що дало змогу осмислити її національну специфіку, встановити основні тенденції розвитку, використати надбання провідних спеціалістів галузі та міжнародний досвід, сформулювати методологічні засади унормування цієї термінологіки, визначити ступінь її відповідності реальним професійним потребам. Встановлено, що українська бібліотекознавча та бібліографознавча термінологія початку ХХІ ст. є важливою частиною українського термінофонду і становить розгалужену й чітку систему найменувань (зібрано 2552 одиниці), об'єднаних у тематичні групи лексики, яка переживає як інтенсивне поповнення новими термінами, так і втрату застарілих. Детально проаналізовано гіперо-гіпонімні відношення, а також яскраво виражені лексико-семантичні процеси (синонімію, антонімію, паронімію, полісемію). Розкрито питання структури термінів, проаналізовано основні способи творення.

Обґрунтовано думку, що процеси освоєння термінів-новотворів поки що не мають належної критичної лінгвістичної оцінки, об'єктивного вивчення, фахових рекомендацій стосовно потреби та доцільності їх вживання. Через те новітні процеси термінотворення потребують чіткого правописного регламенту.

Ключові слова: антонімія, архаїзація терміна, гіперо-гіпонімія, неологізм, паронімія, полісемія, правописні засади, синонімія, словотвір, структурна модель, тематична група, термінологія бібліотекознавства та бібліографознавства, українське бібліотекознавство і бібліографознавство.

АННОТАЦИЯ

Билоусова Р. З. Термины библиотековедения и библиографоведения в украинском языке конца ХХ – начала ХХІ века (системно-структурная организация). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2021.

Диссертация посвящена исследованию терминологии украинского библиотеко- и библиографоведения за предыдущие 25 лет, что позволило осмыслить ее национальную специфику, установить основные тенденции развития, использовать достижения ведущих специалистов этой отрасли и международный опыт, сформулировать методологические основы нормирования этой терминологии, определить степень ее соответствия реальным профессиональным потребностям. Установлено, что украинская терминология библиотековедения и библиографоведения начала XXI в. является важной частью украинского терминологического фонда и составляет разветвленную и четкую систему наименований (собрано 2552 единицы), объединенных в тематические группы лексики, которая как пополняется новыми терминами, так и утрачивает устаревшие. Детально проанализированы гиперо-гипонимические отношения, а также ярко выраженные лексико-семантические процессы (синонимия, антонимия, паронимия, полисемия). Рассмотрены вопросы структуры терминов, проанализированы основные способы их создания.

Обосновывается мнение, что процессы освоения терминов-новообразований пока не имеют надлежащей критической лингвистической оценки, объективного изучения, профессиональных рекомендаций относительно необходимости и целесообразности их применения. Исходя из этого новейшие процессы терминологического образования требуют четкого регламентирования.

Ключевые слова: антонимия, архаизация термина, гиперо-гипонимия, неологизм, основы правописания, паронимия, полисемия, синонимия, словообразование, структурная модель, тематическая группа, терминология библиотековедения и библиографоведения, украинское библиотековедение и библиографоведение.

SUMMARY

Bilousova R. Z. Terms of Library Science and Bibliography in Ukrainian Language of the Late XX – Early XXI Century (System and Structural Organization). – Manuscript.

The thesis for a Candidate in Philological Sciences in the specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – Ivan Franko Lviv National University. – Lviv, 2021.

The thesis is devoted to the research of terminology of Ukrainian library science and bibliography for the recent 25 years, which allowed to comprehend its national distinguishing features, to establish main tendencies of its development, to use the achievements of leading specialists in this field as well as international experience, to formulate methodological base for this terminology standardization and to define the degree of its compliance with actual professional needs.

It was found that full-fledged development of the system of library terms in the early XX century became possible due to the activities of three centers: Lviv, Odessa and Kyiv. The Bibliographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences together with the relevant commission of Shevchenko Scientific Society laid the foundations of the modern terminology of Ukrainian library science and bibliography, however, the

formation of modern national branch-wise terminology commenced only in 1991. It is emphasized that current Ukrainian librarian-bibliographical terminology has made a confident transition to the information technology period and innovation, which has directly affected the branch-wise terminology.

It is proved that Ukrainian librarian-bibliographical terminology of the beginning of the XXI century is an important part of the terminology stock of Ukrainian language that constitutes an extensive and clear system of names (2552 units are collected), grouped into thematic groups of vocabulary, which experiences both constant and intensive replenishment by new terms and loss of old or obsolete terms.

It is emphasized that hyper-hyponymic relations are the main factor in the structural organization of the terms for library science and bibliography. It is defined that the branched paradigmatic and syntagmatic connections between the terms cause strongly-marked lexical and semantic processes in this system: synonymy, antonymy, paronymy, polysemy. It is the first attempt in Ukrainian linguistics to describe comprehensively paronyms in the term system of Ukrainian library science and bibliography.

The work covers the issue of term structure which is divided into: a) simple affix words, b) compound words (composite words, “yukstapozit”, abbreviations) and c) terms - word combinations. The main ways of word formation in the ULBT have been analyzed; they are morphological (affixation, stem formation, compounding, abbreviation) and b) non-morphological (primarily lexical-semantic). The morphological method of term formation is represented by all types of affixing method; however suffixation and prefixation remain the most productive among them. The issue of the structure of terms in the modern ULBT has been studied. Analytical terms (or compound nominations, term as word combinations) are the most common. The terms-word combination of the modern ULBT are divided into two-, three-, four- and multicomponent ones (the latter consists of five or more components).

The thesis substantiates the statement that the processes of acquisition of terminology have yet undergone neither a proper critical linguistic assessment, nor an objective study, as well as professional recommendations on the need and expediency of their use. In return, researchers only describe and establish lexical-word-forming innovations, but do not try to help speakers understand the negative effects some borrowings and derived words formed on their model make on the lexical-word-forming system of the Ukrainian standard language; they do not form national priorities in word-formation development of borrowings. It is distinguished that the following completely opposite processes are taking place in the ULBT: 1) strengthening of historically formed Ukrainian word-forming variants; 2) removal of Russian language like word-forming types; 3) being affected by globalization (especially in the case of lexical borrowings) there is a noticeable prevalence of word-forming ways of creating compounds and compound abbreviated words from English language, as well as numerous abbreviations. Therefore, the recent processes of term formation require clear spelling rules.

Key words: antonymy, archaicism of a term, hyper-hyponymy, neologism, paronymy, polysemy, synonymy, spelling rules, structural model, terminology of library science and bibliography, thematic group, Ukrainian library science and bibliography, word formation.